

Analyzing the Role of Khoun-Chini Decorations on Walls in Traditional Houses of Ahvaz City with an Emphasis on the Components of Sense of Place Attachment

Golshan Rezaei Mirquaid ¹, Hamed Hayati ^{*2}

¹ Department of Architecture, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran, golshanrezaei.m1@gmail.com

^{*2} (Corresponding author) Department of Architecture, University of Qom, Qom, Iran, dr.h.hayati@qom.ac.ir

Article Info

Research Article

Issue 55

Volume 21

Page 358 to 383

Submission Date: 2022/09/20

Review Date: 2022/11/26

Acceptance Date: 2023/01/31

Publication Date: 2024/09/22

Keywords

Decorations,
Khoun-Chini,
Place Attachment,
Traditional Houses,
Ahvaz.

Cite this article

Rezaei Mirquaid, G. and Hayati, H. (2025). Analyzing the Role of Khoun-Chini Decorations on Walls in Traditional Houses of Ahvaz City. *Islamic Art Studies*, 21(55), 358-383.

 dorl.net/dor/20.1001.1.***** ***/

 dx.doi.org/10.22034/IAS.2023.377626.2125

ABSTRACT

Place attachment is an effective bond that people establish with their spatial environment, where they desire to stay and feel a sense of calm and security. Today, humans live in houses where the disregard for human needs in their design and construction has led to issues such as reduced sense of attachment and tranquility. This research aims to revive decorations and the sense of attachment in contemporary buildings while respecting indigenous culture. It is divided into two parts: data collection and documentation using library resources and references, as well as field studies analyzing the patterns of brickwork decorations in terms of qualitative form using AutoCAD software. The research was completed by the authors through descriptive and analytical methods. Subsequently, in the research process, a comparative method was used to examine the mentioned wall decorations from the perspective of the impact of the sense of place attachment component in Khoun-Chini decorations in Ahvaz. Khoun-Chini decorations, which constitute the most common form of decoration in the studied houses, include four types: Rasteh, Chelipa, Four Diagonal, and Bazouband, in order. In terms of color, earthen tones, and materials, brickwork and Khoun-Chini decorations account for the highest percentage. Additionally, the analysis of Khoun-Chini decorations based on the components of sense of place attachment is presented in comparative tables.

Research Objectives:

1. Investigating the role of Khoun-Chini decorations on walls in traditional houses of Ahvaz city.
2. Analyzing Khoun-Chini decorations based on the components of sense of place attachment through comparative tables.

Research Questions:

1. What is the role of Khoun-Chini decorations on walls in traditional houses of Ahvaz city?
2. How are Khoun-Chini decorations in terms of the components of sense of place attachment?

Introduction

The rich Iranian-Islamic architecture of past periods has undoubtedly left a significant impact on its successors; this influence can be observed in every era. A traditional city, while benefiting from the advantages of a modern city, must continue its path over time by preserving its Islamic identity and rich cultural heritage (Behzadfar, 2011). Iranian-Islamic architecture was not immune to the influences of Western art and, through the repetition and imitation of foreign architectural patterns, became entangled in an identity crisis. Today, Iranian architecture faces a challenging path to reclaim its identity. In the midst of this difficult journey, we need tools for distinction and differentiation in the revival of Islamic architecture. The decorative use of imported elements and temporary trends in design has caused serious harm to the cultural sphere (Abbasi, 2019). As a result, human settlements have been reduced to temporary shelters devoid of meaning and purpose, losing their true function as sanctuaries and dwellings, leading to alienation. This has resulted in consequences such as the loss of a sense of belonging, lack of attachment, and diminished self-confidence, ultimately reducing the ability and confidence of citizens (Safarnezhad, Karimi Azari, & Gholamalizadeh, 2016).

The beauty and value of Islamic art, particularly architecture, largely depend on its decorations. In other words, the city is a shared visual context that all citizens inevitably encounter daily and must interact with. In this context, the façade serves as the common interface between the building walls and public space, not merely as a surface but as elements that can include more or less prominent features in harmony with the building's form. The façade as an independent architectural element becomes significant when it emphasizes a specific direction and movement within the building through changes in proportions and spatial relationships (Talaee, Ansari, & Darjoo, 2019). The façade implicitly acts as a theatrical stage that conceals the disrupted reality of the house behind an illusion of grandeur and formality (Hollis, 2021).

If we consider architecture to have both a body and a soul, undoubtedly, in Iranian architecture, decorations serve as the soul that entirely envelops the body of structures (Parisa Sahafi Asl, Habibollah Ayatollahi, 2011). The role of decorations in architecture, beyond their apparent value, holds significance derived from culture, beliefs, and ideals that have endured over time. Decorations in architecture, on one hand, captivate the viewer's mind with their formal beauty and the appearance of patterns and their functional use, while on the other hand, they invite the viewer to explore the cultural mysteries hidden within the concepts and patterns (Belbelian et al., 2011).

What is currently happening in cities with historical backgrounds, such as Ahvaz, is primarily aimed at the destruction of these elements and structures that play a role in reclaiming urban identity (Mahdavinejad et al., 2010). Place attachment is defined as an effective bond that people establish with their spatial environment, where they desire to stay and feel a sense of calm and security (Abadi, 2018). Place attachment represents a higher level of sense of place, playing a determining role in human productivity and presence in a location, going beyond mere residence in a place (Behzadpour, 2020). Today, humans live in houses where the disregard for human needs in their design and construction has led to issues such as reduced sense of attachment and tranquility (Motalleb & Foruzandeh, 2009). Places to which individuals feel attached are vibrant and dynamic; committed individuals feel responsible for them and strive to improve their desirability. As a result, these places are constantly evolving and changing (Habibian & Hataminejad, 2011). This sense, which is a crucial factor in forming the foundational connections between users and their environment, ultimately leads to the creation of high-quality environments (Falahat, 2006).

Traditional architecture once had much to say in this regard, and examples of this influence can be seen in the ornamentation of urban walls in the old fabric of Ahvaz through various methods, such as brickwork. This traditional method of façade decoration using bricks, seen in entrance façades, is not used for self-expression but rather to convey inner, indigenous, and climatic concepts. Attention to all these aspects makes the revival of Iranian-Islamic architectural decorations in the fabric of Ahvaz essential, and the identification of decorative patterns and the impact of place attachment components in relation to these decorations will be examined. This article seeks to address the question: "One of the significant issues in the indigenous architecture of Ahvaz concerns the decorations and traditional patterns of this city. What are the decorative patterns of Ahvaz, the dominant materials, and colors, and how do these patterns relate to enhancing the sense of place attachment based on the components?"

Based on the nature of the research question and given that the studied samples all belong to the past, this research has been conducted qualitatively. The research is divided into two parts: data collection and documentation using library resources and references, as well as field studies analyzing the patterns of brickwork decorations in terms of qualitative form, obtained through AutoCAD software. The research was completed by the authors using descriptive and analytical methods. In this study, with reference to eight decorative brick patterns with Khoun-Chini, the typology of brick patterns is based on the number of constituent elements, all of which are created on a checkered background. Considering the written records, we will describe and analyze

the decorations of Ahvaz's buildings, which are derived from field studies and visual resources collected by the authors from selected buildings. The analysis of the building samples is based on the following criteria:

1. The building in question was constructed during the Pahlavi or Qajar periods, or at least its entrance decorations belong to this era.
2. The buildings are of residential use and possess historical and cultural value, being among the prominent structures of the historical fabric.
3. The type of decoration is brickwork applied to the structural surface and the walls of the building.

Subsequently, in the research process, using a comparative method, the authors conducted field studies in the traditional fabric of Ahvaz, describing, interpreting, and providing examples of Khoun-Chini decorations on the entrances of traditional houses. These decorations were examined in the selected samples, and the wall decorations were scrutinized from the perspective of the sense of place attachment component in realizing the environment and place, as well as the impact of the sense of place attachment component on Khoun-Chini decorations in Ahvaz.

To examine the literature on the role of decorations in traditional architecture in enhancing the sense of place attachment, with a focus on the case study of Khoun-Chini decorations in Ahvaz, several references, including books and articles, were reviewed. The gaps in the existing literature were identified. The book *The Language of Ornament* by James Trilling (Trilling, 2015) discusses decorative art through a comparative study of various global ethnic arts and post-modernism. This book narrates the history of art while explaining the theory and structure of decorative art, covering its application in architecture, sculpture, fashion, textile design, and more (Pakdaman, 2013). The book provides a general analysis and classification of decorative elements, examining the use of ornaments such as bricks, tiles, etc., in seven chapters, with the final chapter (Chapter 8) explaining the role of geometry in decorations and presenting various patterns with images that align with the current research.

The book *Dezful, the City of Bricks* (Naeima, 1997), published in two volumes, includes drawings and photographs of one hundred selected façades of the city and the use of bricks in plans and façades. The second volume contains one hundred and fifty Khoun-Chini patterns derived from façades. It is one of the most comprehensive books published on the application of brick decorations and the arrangement of Khoun and friezes, making it highly relevant to the research objectives on Khoun-Chini.

In the article *"Analysis of the Physical Dimension of Sense of Place Attachment in Traditional Houses and Contemporary Residential Complexes"* (Heidari, Motaleb, & Negintaji, 2014), the research begins with the question of why the sense of belonging has faded from contemporary houses. To answer this question, samples of inhabited traditional houses and new residential complexes in Shiraz were selected. This study can be instrumental in analyzing the sense of place attachment.

The article *"The Impact of Residents' Sense of Place Attachment on the Façades of Residential Buildings in Neighborhoods Adjacent to Madi Canals in Isfahan"* (Amjad et al., 2021) addresses the chaotic and disorganized appearance of neighborhoods due to the lack of harmony in the composition of façade elements.

The article *"Khoun-Chini: The Evolution and Proportion of Brick Dimensions in the Façade Decorations of Dezful's Architectural Works"* (Zargarzadeh et al., 2016) aims to document and introduce the types of brick patterns in Dezful, considering their widespread use in residential interiors, entrances, and sometimes in the walls of passageways.

Most studies have addressed various aspects of decorations, the history of decorations, and decorative symbolism. However, no comprehensive study has been conducted on the relationship between the sense of place attachment and decorations (Khoun-Chini). The difference between the present research and others lies, on one hand, in the form of Khoun-Chini decorations on the walls of traditional buildings in Ahvaz, and on the other hand, in the relationship between Khoun-Chini decorations and the sense of place attachment, which is addressed for the first time in this study.

Conclusion

Place attachment is more than an emotional and cognitive experience; it is the cultural beliefs that connect individuals to a place. The cultural aspect of place attachment means that for most people, the analysis of space is experienced as a shared cultural symbol. What elevates a space to a place is its fusion with deep concepts and meanings that expand and deepen over time. In this way, the place becomes rooted in experience and encompasses social and cultural layers. Traditional architects aimed to create buildings with cultural messages, as their goal was to design environments for human evolution, enabling individuals to ascend toward perfection. This message was conveyed through their environment and homes using a lasting and shared language that could be perceived by others. Part of these meanings was expressed through decorations.

In the Khoun-Chini decorations of the traditional fabric of Ahvaz, there is a notable harmony between the decorative elements and the sense of place attachment, as demonstrated in the comparative tables. These meanings are derived from local art and regional culture, rooted in mental imagery and typology that have evolved through the revival of human connection, the creation of comfort, intimacy, and ease in both past and present contexts. This is because the creators fully understood this concept and expressed it through their art, linking individuals to their environment through presence, meanings, and a sense of place. This connection allows human understanding and emotion to integrate with the semantic context of the environment.

Khoun-Chini decorations in Ahvaz played a fundamental role in unifying urban façades, effectively expressing the profound spirit of Iranian-Islamic culture and conveying its identity-enhancing message to buildings and urban walls. These decorations not only enhanced the beauty of passageways but also served climatic functions by creating light and shadow effects on walls. Essentially, identity, through the evocation of collective memories, fostered a sense of attachment and belonging among citizens. Traditional and indigenous architecture in Ahvaz embraced nature and cultural components, respecting two fundamental connections inherent in indigenous architecture.

Based on the comparative tables presented, there is a connection with the social component (perceptual-cognitive), which is linked to cultural values, behaviors, and the semantic and belief dimensions. Additionally, from a physical and aesthetic perspective, Khoun-Chini decorations have been analyzed. These data are both practical and meaningful, serving as tools for thought and application.

Brick materials in the traditional parts of Ahvaz have been widely used. In this context, it can be said that the mysterious miracle of brick decorations, made from clay and fired, evokes deep emotions. As Alexander notes in *The Timeless Way of Building*, there is a profound connection between nature and the human mind, emerging from the characteristics of nature. The patterns in each culture are adopted based on the physical elements of the place and the culture of the region. The nature of bricks aligns with this principle—harmony with oneself, akin to a person who is self-consistent and thus authentic.

The geometry of Khoun-Chini decorations, which alludes to sacred space and originates from wisdom, follows this principle as well. It guides the path of spiritual growth and evolution, manifesting from the natural world, where the geometry of nature is the most abundant source of inspiration. In essence, it draws individuals out of themselves and invites them to contemplate their inner being.

Khoun-Chini decorations carry mental meanings and cultural dimensions. On one hand, they present a beautiful image to passersby, while on the other hand, they symbolically evoke the name of God in the human mind. Some patterns signify specific concepts. In reality, the external form, through mental patterns related to the characteristics of sacred space, serves as a cultural sign and symbol, conveying meanings derived from the environment. These meanings are understood through pre-existing knowledge embedded in the customs and religious thought of the community, leading to environmental recognition. Over time, as history (time) settles upon them, they appear to possess a sense of place attachment.

References

- Abadi, J., Habibi, D., Rahmani, A., Kasalaei, A., & Eftekhari, Y. (2018). An exploration of factors influencing the sense of place attachment in urban spaces with an emphasis on physical components. *Spatial-Mehani Research*, 68-80. [In Persian]
- Amjad, M., Mozaffar, F., Toghiani, S., & Ghasemi, V. (2022). The role of materials in shaping the sense of place attachment among residents. *Iranian Journal of Architectural Restoration*, 12, 119-136. [In Persian]
- Ansari, M. (2002). Decoration in Iranian architecture and art with an emphasis on Islamic-era mosques. *Modares Honar*, 1, 59-73. [In Persian]
- Bililian, Y., Starzadeh, D., Khorshidian, S., & Nouri, M. (2011). A study of the geometric features of Islamic decorative patterns from a fractal perspective. *Iranian-Islamic City Journal*, 85. [In Persian]
- Brand, R. H. (2007). *Islamic Architecture*. Translated by Iraj Etesam. Tehran: Urban Processing and Planning Company. [In Persian]
- Dadvar, A., & Dalaei, Z. (2016). *Theoretical Foundations of Traditional Arts*. Tehran: Morakkab-e Sepid Publishing. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (2007). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Falahat, M. S. (2006). The concept of sense of place and its formative factors. *Journal of Fine Arts*, 26, 57-66. [In Persian]
- Goudarzi, M. (2003). *Modern Architecture from 1900*. Tehran: Samt Publishing. [In Persian]
- Habibian, B., & Hataminejad, H. (2020). The impact of place attachment dimensions on the vitality of urban neighborhoods: A case study of Ahvaz. *Spatial Planning and Development*, 3, 152-179. [In Persian]

- Haghparsat, F., Asfi, M., & Abizadeh, E. (2019). The impact of place identity components on the sense of place attachment: A study of the historic bazaar of Tabriz. *Geographical Research Quarterly*, 3, 303-312. [In Persian]
- Heidari, A. A., Motalebi, G., & Nagin Taj, F. (2014). Place attachment in traditional houses and modern residential complexes. *Journal of Fine Arts*, 4, 75-86. [In Persian]
- Javadi, S. (2005). Decoration as a key element in the aesthetics of Iranian art. *Bagh-e Nazar*, 53, 1. [In Persian]
- Javan Forouzandeh, A., & Motalebi, G. (2011). The concept of place attachment and its formative factors. *Urban Identity*, 1, 27-37. [In Persian]
- Kiani, M. (2013). The role of decorative brickwork in the architecture of the first Pahlavi era. *Journal of Fine Arts*, 18(1), 15-28. [In Persian]
- Mahour al-Naghsh, M. (2002). *The Heritage of Iranian Brickwork*. Tehran: Soroush Publishing. [In Persian]
- Mahnoush, M. (2014). *Light in Ancient Iranian Architecture*. Tehran: Cultural Research Office. [In Persian]
- Makhdoubzadeh, R., & Namavar, Z. (2015). *In Search of the Identity of Ahvaz City*. Tehran: Ministry of Roads and Urban Development. [In Persian]
- Mazhari, M., & Nadaalian, A. (2010). A comparative study of the use of the terms "architectural decoration" and "mural painting" in Islamic sources. *Negareh Journal*, 15, 5-17. [In Persian]
- Moeini Rad, L., & Goudarzi, M. (2014). The mihrab and its decorative motifs (Seljuk and Ilkhanid periods). *Motif Journal*, 8(19), 7-18. [In Persian]
- Motalebi, G., & Forouzandeh, A. J. (2009). The concept of place attachment and its formative factors. *Urban Identity*, 5, 27-37. [In Persian]
- Naeima, G. (1997). *Dezful: The City of Bricks*. Tehran: Cultural Heritage Organization. [In Persian]
- Naghrekar, A., & Ali Hassabi, M. (2017). *Realization of Identity in Architecture and Urban Planning*. Tehran: Fekr-e No Publishing. [In Persian]
- Naghrekar, A., Hamzenejad, M., & Forouzandeh, A. (2009). The secret of the immortality of architectural works: An analysis of modernist and postmodernist perspectives and broader approaches. *Bagh-e Nazar*, 6(12), 31-44. [In Persian]
- Nasr, S. H. (2015). *Islamic Art and Spirituality*. Tehran: Hekmat Publishing. [In Persian]

- Navaei, K., & Haj Ghasemi, K. (2020). *Brick and Imagination: A Description of Islamic Architecture in Iran*. Tehran: Soroush Publishing. [In Persian]
- Pakbaz, R. (2004). *Encyclopedia of Art*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Pakzad, J. (2006). *Guide to Designing Urban Spaces in Iran*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development. [In Persian]
- Pakzad, J. (2014). *The ABCs of Environmental Psychology for Designers*. Tehran: Armanshahr Publishing. [In Persian]
- Ralph, E. (2018). *Place and Placelessness*. Translated by Mohammad Reza Naghsan Mohammadi, Kazem Mandegari, and Zoheir Motaki. Tehran: Armanshahr Publishing. [In Persian]
- Ralph, E. (2020). *Place and Placelessness*. Translated by Mohammad Behzadpour and Farideh Hassanpour. Tehran: Tahan Publishing. [In Persian]
- Safarnajad, M., Karimi Azari, A. R., & Gholamalizadeh, H. (2016). Identifying factors influencing urban identity and citizens' sense of place attachment in the design of cultural-administrative buildings: A case study of Rasht. *Iranian Cultural Research Quarterly*, 9(4), 1-32. [In Persian]
- Sargazi, M. A. (2013). Semiotics of motifs and decorations in Iranian Islamic architecture. *Motif Journal*, 5(16), 42-45. [In Persian]
- Shahcheraghi, A., & Bandarabad, A. (2020). *Surrounded by Environment: The Application of Environmental Psychology in Architecture and Urban Planning*. Tehran: Jihad Daneshgahi Publishing. [In Persian]
- Tabatabai, M. (2011). *Urban Facades and Their Role in Environmental Quality*. Tehran: Armanshahr Publishing. [In Persian]
- Taban, M., Pourjafar, M. R., & Heidari, S. (2011). The impact of climate on the form of architectural decorations with an emphasis on shading analysis in Naqsh-e Jahan Square. *Theoretical Studies and New Technologies in Architecture and Urban Planning*, 2(2), 79-90. [In Persian]
- Trilling, J. (2015). *The Language of Ornament*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]

واکاوی نقش تزئینات خوون چینی جداره‌ها در خانه‌های سنتی شهر اهواز با تأکید بر مؤلفه‌های حس تعلق به مکان

گلشن رضائی میرقاید^۱، حامد حیاتی^۲ ID

^۱ دانشجوی دکتری گروه معماری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران، golshanrezaei.m@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول) استادیار گروه معماری، دانشگاه قم، قم، ایران، Dr.h.hayati1352@qom.ac.ir

چکیده

تعلق به مکان به‌عنوان پیوندی مؤثر که مردم با قرارگاه مکانی برقرار می‌کنند، جایی که آن‌ها تمایل به ماندن دارند و آنجا احساس آرامش و امنیت می‌کنند. امروزه انسان‌ها در خانه‌هایی زندگی می‌کنند که بی‌توجهی به انسان و نیازهای او در طراحی و ساخت آن‌ها، مشکلاتی از قبیل کاهش احساس تعلق و آرامش را به همراه داشته است. این پژوهش باهدف احیای تزئینات و حس تعلق در ساختمان‌های معاصر احترام به فرهنگ بومی هست و در دو بخش موردبررسی قرار گرفته است، جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و مستندسازی با استفاده از منابع و استناد کتابخانه‌ای و همچنین مطالعات میدانی تحلیل الگوها تزئینات آجرکاری از نظر شکل کیفی توسط نرم‌افزار اتوکد و به‌وسیله نگارندگان به روش توصیفی و تحلیلی تکمیل گردیده است؛ سپس در فرآیند تحقیق به روش تطبیقی- مقایسه‌ای تزئینات جداره‌های مذکور از منظر تأثیر مؤلفه حس تعلق در تزئینات خوون چینی اهواز مورد مذاقه قرار گرفته است. تزئینات خوون چینی که در خانه‌های موردبررسی بیشترین شکل تزئین را به خود اختصاص داده است، چهار بر راسته و چلیپا و چهاربر مورب و بازوبند به ترتیب و از لحاظ رنگ خاکی و مصالح اجری و آجرکاری خوون چینی بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است همچنین تحلیل تزئینات خوون چینی باتوجه به مؤلفه‌های حس تعلق به‌صورت جداول تطبیقی ارائه شده است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی نقش تزئینات خوون چینی جداره‌ها در خانه‌های سنتی شهر اهواز.
۲. بررسی تحلیل تزئینات خوون چینی باتوجه به مؤلفه‌های حس تعلق به‌صورت جداول تطبیقی.

سوالات پژوهش:

۱. نقش تزئینات خوون چینی جداره‌ها در خانه‌های سنتی شهر اهواز چگونه هست؟
۲. تزئینات خوون چینی باتوجه به مؤلفه‌های حس تعلق به مکان چگونه هست؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۵

دوره ۲۱

صفحه ۳۵۸ الی ۳۸۳

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۲۹

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۰۹/۰۵

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

کلمات کلیدی

تزئینات،
خوون چینی،
تعلق مکان،
خانه‌های سنتی،
اهواز.

ارجاع به این مقاله

رضائی میرقاید، گلشن و حیاتی، حامد . (۱۴۰۳). واکاوی نقش تزئینات خوون چینی جداره‌ها در خانه‌های سنتی شهر اهواز با تأکید بر مؤلفه‌های حس تعلق به مکان. مطالعات هنر اسلامی، ۲۱(۵۵)، ۳۵۸-۳۸۳.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
***** ***/](https://doi.org/10.22034/IAS.2023.377626.2125)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2023.377626.2125](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2023.377626.2125)

مقدمه

معماری غنی ایرانی - اسلامی در دوره‌های گذشته، تأثیری غیرقابل تردید را بر آیندگان خود گذاشته‌اند؛ این تأثیر را در هر دوره‌ای می‌توان مشاهده کرد. یک شهر سنتی ضمن بهره‌مند شدن از مزایای یک شهر مدرن بایستی با حفظ هویت و روحیه اسلامی و میراث فرهنگی غنی، در بستر زمان به مسیر خود ادامه دهد (بهزادفر، ۱۳۹۰). معماری ایران اسلامی از تحولات هنر غربی بی‌نصیب نبود و با تکرار و تقلید از الگوهای معماری بیگانه در چنبره بحران هویت گرفتار آمد، اکنون معماری ایران برای بازیافتن جایگاه هویتی خود، راه دشواری را در پیش رو دارد. در میانه این راه دشوار نیازمند ابزارهایی برای تشخیص و تمایز در احیای معماری اسلامی هستیم. استفاده تزئینی از عناصر وارداتی و مدگرایی‌های مقطعی در طراحی به مقوله فرهنگ آسیب‌های جدی وارد کرده است (عباسی، ۱۳۹۸). براین‌اساس سکونتگاه‌های انسانی به سرپناهی موقت بدون معنا و بی‌ثمر که کارکرد راستین مامن و مأوا بودن را از دست داده و منجر به ایجاد بیگانگی شده تقلیل یافته‌اند که پیامدهایی چون ازدست‌رفتن و حس تعلق، عدم وابستگی و عدم خودباوری را به همراه خواهد داشت و موجب کاهش توانایی و اعتماد به نفس شهروندان می‌گردد (صفرنژاد، کریمی آذری و غلامعلی‌زاده، ۱۳۹۵). زیبایی و ارزش هنر اسلامی به‌ویژه معماری تا حدودی زیادی به تزئینات آن بستگی دارد؛ به بیان دیگر شهر زمینه بصری مشترکی است که همه شهروندان هر روز به ناگزیر در معرض آن قرار می‌گیرند و بایستی از آن استفاده کنند در این بین نما فصل مشترک بین جداره‌های ساختمان با فضای عمومی که صرفاً سطح نیست؛ بلکه متناسب با فرم ساختمان‌اند می‌توانند عناصر کم‌وبیش برجسته‌ای را شامل شوند. نما به‌عنوان عنصر مستقل معماری زمانی مطرح است که تأکید بر جهت خاص و حرکت در بنا از طریق تغییر تناسبات و روابط فضایی داشته باشد (طلایی، انصاری و درج‌ور، ۱۳۹۸). نما تلویحاً صحنه تئاتری که آن واقعیت به‌هم‌ریخته خانه را پشت توهمی از شکوه و تشریفاتی پنهان می‌کند (هالیس، ۱۴۰۰).

اگر برای معماری کالبد و روحی قائل باشیم بی‌گمان در معماری ایرانی تزئینات همانند روحی خواهد بود که کالبد سازه‌ها را به‌تمامی دربر گرفته است (پریسا صحافی اصل، حبیب‌الله آیت‌اللهی، ۹۰). نقش تزئینات در معماری سوای آن ارزش ظاهری خود دارای ارزشی برگرفته از فرهنگ و عقیده و آرمان‌هایی است که استمرار یافته است. تزئینات در معماری از یک‌جهت ذهن بینندگان را به زیبایی شکلی و ظاهر نقش‌ها و نوع کاربردی و از جهت دیگر دیدگاه بیننده را به راز و رمز فرهنگی که در مفاهیم و نقش‌ها پوشیده شده است فرامی‌خوانند (بلبلیان و همکاران، ۱۳۹۰). آنچه امروزه در شهرهایی با پیشینه‌های تاریخی مانند اهواز رو به وقوع است، عمدتاً در جهت نابودی این عناصر و کالبد‌های نقش‌آفرین، در بازیابی هویت شهری است (مهدوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹). تعلق به مکان به‌عنوان پیوندی مؤثر که مردم با قرارگاه مکانی برقرار می‌کنند تعریف می‌شود جایی که آن‌ها تمایل به ماندن دارند و جایی که در آنجا احساس آرامش و امنیت می‌کنند (آبادی، ۱۳۹۷). تعلق به مکان سطح بالاتری از حس مکان است به‌منظور بهره‌وری و حضور انسان در مکان نقش تعیین‌کننده‌ای می‌یابد و فراتر از استقرار در یک مکان است (بهزادپور، ۱۳۹۹). امروزه انسان‌ها در خانه‌هایی زندگی می‌کنند که بی‌توجهی به انسان و نیازهای او در طراحی و ساخت آن‌ها، مشکلاتی

از قبیل کاهش احساس تعلق و آرامش را به‌همراه داشته است (مطلبی، فروزنده: ۱۳۸۸). مکان‌هایی که افراد خود را به آن‌ها متعلق می‌پندارند سرزنده و پویا هستند، افراد متعهد خود را در برابر آن‌ها مسئول می‌انگارند و برجهت ارتقای مطلوبیت آن‌ها می‌کوشند؛ در نتیجه، این مکان‌ها دائماً در حال پویا شدن و تغییر هستند (حبیبیان و حاتمی‌نژاد: ۱۳۹۰). این حس که عامل مهمی در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط هست، نهایتاً منجر به ایجاد محیط‌های باکیفیت نیز خواهد گردید (فلاح، ۱۳۸۵). زمانی معماری سنتی در این زمینه حرف‌های زیادی برای گفتن داشت که نمونه این تأثیر را در آرایه‌بندی در جداره‌های شهری بافت قدیم اهواز به شیوه‌های متنوعی خواهیم دید به شیوه آجرکاری، در واقع شیوه سنتی تزیین نما با استفاده از آجر هست که در نماهای سردر به چشم می‌خورد که نه به هدف خودنمایی و بیان خویشتن به جهت بیان مفهومی درونی و بومی، اقلیمی به کار می‌رود توجه به همه این موارد احیای تزئینات معماری ایرانی - اسلامی را در بافت اهواز ضروری می‌نماید و شناسایی نقوش تزیینی و تأثیر مولفه‌های حس تعلق در ارتباط با تزئینات مورد بررسی قرار خواهد داد. این مقاله در راستای پاسخگویی به پرسش «یکی از مسائل مهمی که در معماری بومی اهواز مطرح است در خصوص تزئینات و نقوش سنتی این شهر است که نقوش تزیینی اهواز و مصالح و رنگ غالب کدام است و رابطه این نقوش در ارتقا حس تعلق به مکان با توجه به مؤلفه‌ها چگونه است؟» است.

بر اساس ماهیت پرسش تحقیق و از آنجا که نمونه‌های مورد بررسی همگی متعلق به گذشته‌اند، این پژوهش از نوع کیفی صورت گرفته است. پژوهش حاصل در دو بخش بررسی شده است، جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و مستندسازی با استفاده از منابع و استناد کتابخانه‌ای و همچنین مطالعات میدانی تحلیل الگوها تزئینات آجرکاری از نظر شکل کیفی توسط نرم‌افزار اتوکد به دست آمده است و به وسیله نگارندگان به روش توصیفی و تحلیلی تکمیل گردیده است. در این تحقیق با استناد به هشت نقش تزیینی آجر با خون چینی متمرکز به گونه‌شناسی نقش‌های آجری بر اساس تعداد اجزای تشکیل‌دهنده از نتایج آفرینش همه نقوش بر زمینه شطرنجی هستند. با توجه به سوابق مکتوب به توصیف و تحلیل تزئینات بناهای اهواز خواهیم پرداخت که بر اساس مطالعه میدانی و منابع تصویری که نگارندگان از بناهای منتخب داشته به دست می‌آید. تحلیل نمونه بناها با استفاده از شرایط زیر هستند:

۱. بنای موردنظر در دوره پهلوی و قاجار ساخته شده یا حداقل تزئینات ورودی آن متعلق به این دوره باشد.

۲. بناهایی از نوع کاربری مسکونی و واجد ارزش تاریخی و فرهنگی و از بناهای شاخص بافت تاریخی باشد.

۳. نوع تزیین به شکل آجرکاری بر روی بستر سازه و بر روی جداره بنا به کار رفته باشد

سپس در فرایند تحقیق به روش تطبیقی - مقایسه‌ای، با حضور نویسندگان در بافت سنتی اهواز و مطالعات میدانی، به توصیف و تفسیر و ارائه مصداق‌ها از تزئینات خوون چینی ورودی خانه‌های سنتی و بررسی آن‌ها در نمونه موردنظر پرداخته شد و تزئینات جداره‌های مذکور از منظر واکافی مؤلفه حس تعلق در تحقق محیط و مکان و تزئینات تأثیر مؤلفه حس تعلق در تزئینات خوون چینی اهواز مورد مذاقه قرار گرفته است.

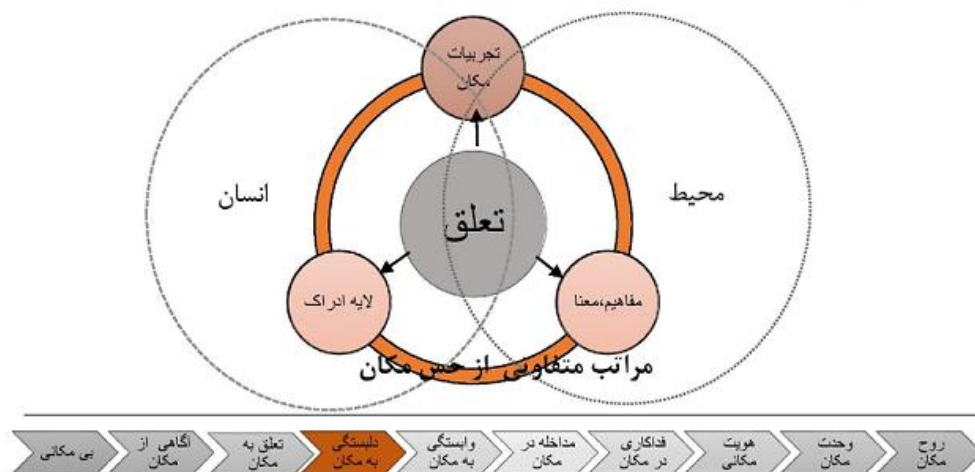
به منظور بررسی ادبیات پژوهش در خصوص نقش تزئینات در معماری سنتی در جهت ارتقا حس تعلق نمونه موردی تزئینات خوون چینی اهواز تعدادی مأخذ شامل کتب و مقالات مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از کل به جز به منظور یافتن خلأهای موجود صورت گرفته است. کتاب زبان تزئین جیمز تریلینگ (تریلینگ، ۱۳۹۴) هنر تزئین را با مطالعه‌ای تطبیقی بر هنرهای قومی متعدد جهانی و از پس دوره نوگرایی مطرح می‌کند. کتاب پیش رو ضمن روایت تاریخ هنر به شرح نظری هنر تزئین و ساختار آن می‌پردازد و بیان می‌دارد و به مطالعه هنر تزئین در عرصه‌های معماری، مجسمه‌سازی، طراحی لباس و پارچه و غیره می‌پردازد است (پاکدامن، ۱۳۹۲). کتاب براساس تحلیل و طبقه‌بندی عناصر تزئینی به صورت کلی است و بررسی و کاربرد آموزدها شامل آجر، کاشی... و در هفت فصل و فصل آخر (فصل هشتم) از جایگاه هندسه در تزئینات توضیح داده شده و انواع گره‌ها با ارائه تصاویر که می‌تواند با پژوهش حاضر مطابقت داشته باشد. کتاب دزفول شهر اجر (نعیما، ۱۳۷۶) در دو جلد چاپ شده که شامل ترسیم عکس‌هایی از یک‌صد نما برگزیده شهر و نحوه استفاده از آجر در پلان و نما است. جلد دوم کتاب شامل یک‌صد و پنجاه نقش خوون چینی است که از نماها حاصل می‌گردد. یکی از کامل‌ترین کتاب‌های چاپ شده در خصوص کاربرد تزئین آجر و طرز چیدن خوون و فریز توضیحاتی ارائه می‌دهند. کتاب حاضر تطابق کامل با اهداف پژوهش در خصوص موضوع خوون چینی دارد و کلیه فصول می‌تواند مهم و ضروری باشد. در مقاله «تحلیل بعد کالبدی حس تعلق به مکان در خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی امروز» (حیدری، مطلبی و نگین تاجی، ۱۳۹۳)، با طرح این پرسش که چرا رنگ تعلق از چهره‌خانه‌های امروزی برگرفته شده است، آغاز می‌گردد. برای پاسخ به این سؤال، نمونه‌هایی از خانه‌های سنتی دارای سکنه و مجتمع‌های مسکونی جدید در شهر شیراز انتخاب شد. این پژوهش در بخش تحلیل حس تعلق می‌تواند راه‌گشا باشد. مقاله «تأثیر حس تعلق به مکان ساکنان بر نمای بناهای مسکونی محالت مجاور مادی‌های اصفهان» (امجد و همکاران، ۱۴۰۰)، در خصوص سیمای محله از آشفتگی و نابسامانی ناشی از عدم هماهنگی در ترکیب عناصر نما پرداخته است. مقاله «خوون چینی تکامل و تناسب ابعاد آجر در نماسازی‌های آثار معماری دزفول» (زرگرزاده و همکاران، ۱۳۹۵) با هدف مستندسازی و معرفی گونه‌های نقوش آجری - بافت دزفول - با توجه به گستردگی کاربرد آن‌ها در داخل بناهای مسکونی، سردرها و گاهی در جداره معابر ارائه شده است

در اکثر مطالعات به ابعاد مختلف تزئینات و تاریخ تزئینات و نمادگرایی تزئینی اشاره شده است، اما در قالب تحقیق به ارتباط حس تعلق و تزئینات (خوون چینی) مطالعه جامعی صورت نگرفته است. تفاوت پژوهش حاضر با دیگر پژوهش‌ها از یک‌سو در چگونگی شکل تزئینات خوون چینی در جداره بناهای سنتی شهر اهواز و در چگونگی رابطه بین تزئینات خوون چینی تحت تأثیر حس تعلق مکانی است که در این پژوهش برای اولین بار به این موضوع پرداخته شده است.

۱. مفهوم حس تعلق به مکان

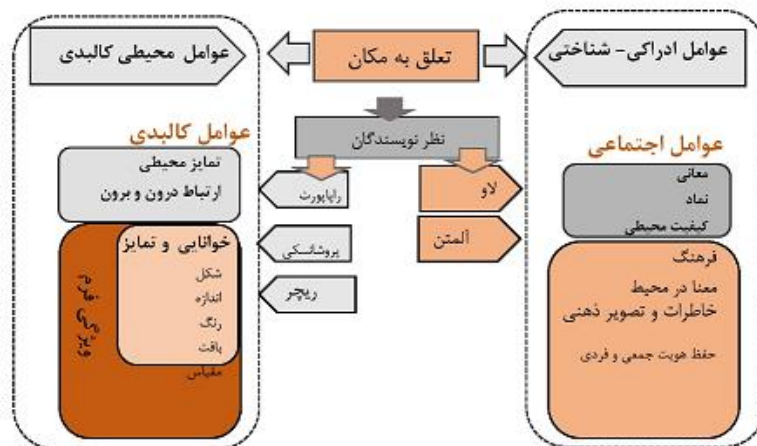
تعلق مکان به این معناست که مردم خود را به‌واسطه مکانی که در آن به دنیا آمده و رشد کرده‌اند، تعریف می‌کنند. این ارتباط که به‌طور کلی حس مکان است، در واقع احساس تعلق و دل‌بستگی به مکان سطح بالاتری از حس مکان است که در هر موقعیتی و فضا به‌منظور بهره‌مندی و تداوم حضور انسان در مکان نقش تعیین‌کننده‌ای یابد؛ این حس به‌گونه‌ای به پیوند فرد با مکان منجر می‌شود که انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و براساس تجربه‌های خود از نشانه‌ها معانی، عملکردها، شخصیت و نقشی برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد. در روان‌شناسی رابطه شناختی فرد به محیط یا یک فضای خاص اطلاق می‌شود و از لحاظ هویتی تعلق مکانی رابطه تعلق و هویت فرد به محیط اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند.

مکان علاوه بر بُعد مادی از بعد غیرمادی نیز برخوردار بوده و احساساتی در ساکنان خود ایجاد می‌کند. به‌واسطه این احساسات نوعی تعلق به مکان در افراد ایجاد شده که منجر به شکل‌گیری هویت مکانی می‌شود و این حس عاملی که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیت حسی و رفتاری می‌شود (بهزادپور، ۱۳۹۹). تعلق لایه‌های ادراک، مفاهیم و تجربیات مکان را شرح می‌دهد. تعلق مکانی رابطه هم‌پیوندی بین انسان و محیط است. فرهنگی بودن تعلق مکان که در اکثر افراد تجربه و تحلیل فضا به‌صورت نماد مشترک فرهنگی قابل تجزیه است (عنان‌های و همکاران، ۱۳۹۸). زمانی که انسان در مکانی با ویژگی شاخص قرار می‌گیرد از حضور در مکان آگاه می‌شود و آنگاه لایه‌های مفهومی محیط را درک می‌کند؛ احساس تعلق به مکان دارد حس تعلق ترکیب پیچیده از معانی، نمادها و کیفیت محیطی است که شخص یا گروه به‌صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از یک مکان خاص ادراک می‌کنند. این معنا که براساس ارتباط عاطفی فرد با محیط است، در طراحی به‌صورت محیط کالبدی خود را نمایان می‌سازد (شاه‌چراغی، بندرآبادی، ۱۳۹۹). احساس تعلق ما را به محیط و افراد پیوند می‌دهد و باعث می‌شود بسیاری از نیازها که در ارتباط با دیگران و محیط داریم برطرف شود (پاکزاد، ۱۳۹۳).

تصویر ۱. مؤلفه‌های مؤثر در ایجاد حس تعلق. مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱ با اقتباس از (شاه‌چراغی، ۱۳۹۹؛ بهزادپور، ۱۳۹۹)

عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری حس تعلق به مکان دودسته‌اند؛ شامل عوامل ادراکی - شناختی (تعلق اجتماعی) و عوامل محیطی کالبدی (تعلق کالبدی مکان). شناخت و ادراک فرد از یک مکان از شروط اولیه برای ایجاد حس تعلق به مکان است. بدین ترتیب محیط‌های با خوانایی و تمایز کالبدی جز محیط‌های مطلوب بوده است. این مرتبه از حس تعلق محیط به‌عنوان بستر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی است که زمانی که افراد عناصر کالبدی را براساس درک و نظام شناختی خودشان کشف می‌کنند و برای خود تعبیر می‌کنند. درواقع این همان مسئله رمزگشایی از محیط است. (جوان فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰). تعلق کالبدی و عوامل شکل‌دهنده در محیط مسکونی است، تعلق کالبدی به مکان برگرفته از عناصر و اجزا کالبدی مکان به‌عنوان بخشی از فرایند شناخت و هویت انسانی است. ریچارد لاوارکاس به نقش مهم و اساسی تعلق کالبدی اشاره نمود از آن به‌عنوان ریشه‌داری. براین اساس فرد محیط را به‌همراه عناصر کالبدی آن در شکل‌دهی معنای تعلق به‌خاطر می‌سپارد. ضرورت توجه به مسئله عناصر کالبدی در محیط انسانی و نقش آن در شکل‌گیری تداوم هویت فردی در انسان‌ها است (رلف، ۱۳۹۹).

تصویر ۲. عوامل ایجادکننده حس تعلق به مکان. مأخذ، نگارندگان با اقتباس از (شاه‌چراغی، ۱۳۹۹؛ بهزادپور، ۱۳۹۹)؛

(رلف، ۱۳۹۹)

۲. تزئین از نگاه واژه و تزئین در معماری ایرانی - اسلامی

ریشه این واژه، عربی است و در فرهنگ عربی به فارسی چنین آمده: «تزئین، از زین، زان است به معنای: زینت‌دادن». (فرهنگ عربی به فارسی) و در زبان فارسی مترادف و هم‌معنا با «آراستن، آرایش (معین، ۱۳۸۶)؛ و نیز «آراستن به معنی زینت دادن با افزایش (افزودن چیزی بر چیزی) در مقابل پیراستن (کم‌کردن از چیزی) آمده است (انصاری، ۱۳۸۱). بنابراین از آنجاکه این واژه مترادف با زیبایی و آراستن ظاهر و هم باطن دلالت دارد، در فرهنگ ایرانی اسلامی بسیار وسیع و قابل‌توجه است (علوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹). تزئین به معنای چیزی اضافه‌شده تجملی و تحمیلی بر هنر نیست بلکه در هنرهای قدیم که به هنرهای تزئینی-کاربردی مشهور است، تزئین عین هنر است (جوادی، ۱۳۸۴). هنرمند ایرانی با الهام از خالق یکتا از ماده جسمانی جهت رسیدن به حقیقتی والاتر استفاده نماید

در تزئینات معماری اسلامی ایران، رمزها و معانی برگرفته از هنرهای بومی و معماری بوده است. ریشه در اعتقادات و باورها، فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه است و از تصویر ذهنی و گونه‌شناسی معماری حاکم بر جامعه مسلمان نشأت گرفته است (سگری، ۱۳۹۲). معماری دوره اسلامی الگوهای تزئینی بسیاری دارد که هر یک به تناسب مکان و همچنین سازگاری با نوع مصالح، در بیشتر ادوار هنر معماری اسلامی به کار رفته است؛ برخی فقط به لحاظ زیباشناسی اهمیت دارند و در بنا به عنوان یک عامل تزئینی به کار رفته است؛ ولی برخی علاوه بر جنبه زیبایی، دارای یک مفهوم خاص دینی و فلسفی، اجتماعی و یا سیاسی‌اند (رضالو و همکاران، ۱۳۹۲). تزئین در معماری یا ساختار را پنهان می‌کند یا به آن شدت می‌بخشد که در هر دو مورد تأیید می‌کند که تزئین امری خارجی است؛ زیرا بعد آن که ساختمان به لحاظ فیزیکی یا دست کم به لحاظ مفهومی کامل شد، تزئین را بدان می‌افزایند (تریلینگ، ۱۳۹۴).

در بینش هنر اسلامی چنین چیزی مطرح نیست و تزئین معنا و مفهومی فراتر از پوشش ظاهری دارد و برای درک آن باید شناختی به رمزهای تصویری و مفاهیم دینی اسلامی پیدا کنیم (دادور و دالایی، ۱۳۹۵). تعادل و تناسب نقوش و رسوم به کار بردن ذوق سلیقه ایرانیان در تزئین ابنیه خود به کار برده و معماران آن‌ها بدان آشنا بوده‌اند عظمت و ابهت بی‌نظیری به این ابنیه داده است (جوادی، ۱۳۸۴). نقوش انتزاعی هندسی در معماری ایرانی اسلامی صرفاً به خاطر شیفتگی مسلمانان به تزئین و تنها براساس عشق به رنگ یا بافت و طرح نیست و احتمالاً پیام‌های عصر خود را به همراه دارد (براند، رابرت، ۱۳۸۶). واژه تزئین و تزئینات در ترکیب با معماری در فرهنگ ایرانی - اسلامی علاوه بر جنبه‌های فیزیکی و صورت ظاهری که خود بسیار متنوع است می‌تواند بر صورت باطنی و جنبه‌های معنوی و روحی معماری اشاره داشته باشد (علوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۸۹)؛ زیرا بر علم باطنی مبتنی است و به ظواهر اشیاء نظر ندارد، بلکه به حقیقت درونی آن‌ها نظر دارد (نصر، ۱۳۹۴).

۳. نما و جداره‌های شهری

نما چهره مسلط کالبد شهر و حاوی اولین پیام در چشم‌انداز شهروندان است (عباسی، ۱۳۹۶). نما در واقع، صورت کالبدی ساختمان و بهترین بیان حالتی است که طراح از خود در برابر بیرون دارد. نما گسترده تصویری و اولین بخش بنا که در دید ناظر می‌نشیند همان نمای ساختمان‌هاست لذا غنای جلوه بیرونی خانه مایه شأن اجتماعی است و شأن اجتماعی یکی از صفات تأثیرگذار بر حس تعلق کالبدی و با قلمروی بصری و زیبایی‌شناسانه در ذهن بیننده جای دارد و نتیجه آن تبدیل عرصه عینی به ذهنی است (امجد و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین به عنوان عنصری سه‌بعدی، محل تلاقی ویژگی‌ها و جنبه‌های خصوصی، معماری بنا و جنبه‌های عمومی و شهری است. در این حالت نما عضوی از بدنه و حتی منظر شهری تلقی شده و نقشی گسترده‌تر از نقش معمارانه می‌یابد؛ تا آنجا که به عنوان دریچه درک بصری عمل می‌کند و ادراک بصری محیط را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و بر اثرات بصری و زیبایی‌شناسی واجد اثرات روانی و اجتماعی نیز گردیده و مؤثرترین عنصر تأثیرگذار بر کیفیت بصری بنا و فضا می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۵). از مهم‌ترین اجزا و عناصر کالبدی شهری که با

شهروند و تقویت حس مکان در فضای شهری مؤثر واقع می‌شود، ترکیب نمای ساختمان‌ها به عبارتی دیگر ((نمای شهری)) است. به بیان دیگر، شهر زمینه بصری مشترکی است که همه شهروندان هر روز به ناگزیر در معرض آن قرار می‌گیرد و بایستی از آن استفاده کنند، در این بین نما فصل مشترک بین جداره‌ها ساختمان با فضای عمومی که صرفاً سطح نیست بلکه متناسب با فرم ساختمان می‌تواند عناصر حجمی کم‌وبیش برجسته‌ای را شامل شود (طلایی، انصاری، & درج و ر، ۱۳۹۸).

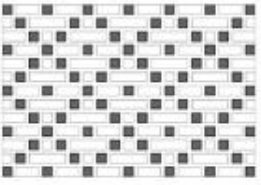

۴. سردرها و تزئینات خوون‌چینی آجرکاری خانه‌های سنتی اهواز و بررسی ساختار آجر

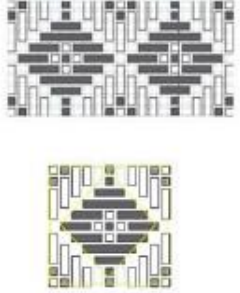

معماری سنتی شهر اهواز که تا حد زیادی وام‌گرفته از معماری سنتی شهرهای شوشتر و دزفول است، آرایه‌بندی در جداره‌های شهری بافت قدیم به شیوه‌های متنوعی صورت‌گرفته است. این آرایه‌ها در نقاط شاخص نما نظیر سردر و کنج‌ها دیده می‌شود در مواردی محدود در زیر سقف‌ها نیز دارای تزئینات است. قدمت اکثر بناهای موجود در محدوده خیابان نادری و خیابان کاه و سی‌متری به دوران قاجار و پهلوی می‌رسد؛ از این رو، امکان مطالعه در بافت درزمینه ساختار معماری و تزئینات وابسته به آن فراهم است. عمده‌ترین شیوه تزئین خوون‌چینی که در واقع شیوه سنتی تزئین نما با استفاده از آجر است؛ اما گاهی چینش‌های مختلف آجر نظیر خفته راسته و خشتی و آجرکاری به شیوه گره‌کاری با آجر تراش نظایر آن به‌عنوان تزئین در نما استفاده می‌شود و در موارد محدودتری کاشی‌کاری با نقوش اسلیمی و هندسی به چشم می‌خورد. تنوع آرایه‌بندی در نماهای سردر در بافت قدیم اهواز یکی از ویژگی‌هایی است که در بافت قاجاری اهواز نمود یافته است (مجتهدزاده و نام‌آور، ۱۳۹۴). واژه خوون که یک نام‌گذاری در هنر معماری ایرانی است، به نگاره‌های زینتی کاشی‌مانندی گفته می‌شود که بر پیشانی بنا می‌ساخته‌اند (نعیما، ۱۳۷۶). در این نوع آجرکاری از قطعات مختلف آجر و کنار هم قراردادن آن‌ها برای ایجاد انواع گره‌های تزئینی استفاده می‌شود. بعضی آجرها که زمینه را می‌سازند (گرسنه) عقب‌تر از دیگر آجرها که گره‌ها را می‌سازند (سیر) قرار می‌گیرند. اساس اجرای این نقش بر روی نگاره چلیپا و بر روی یک شبکه شطرنجی مدولار استوار است (زرگرزاده دزفولی و همکاران، ۱۳۹۵). اگر آجر مربع‌شکل را نصف کنیم، آجر نیمه به‌دست می‌آید که خود پایه و اساس خردشدن را تشکیل می‌دهد و آن را اصطلاحاً چهار صاف می‌گویند و اگر نیمه را نصف کنیم، چاری یا دو صاف به‌وجود می‌آید (یک‌چهارم آجر کامل) و می‌توانیم چهار صاف نیمه را به کلوخ و سه صاف تبدیل کنیم. اگر چاری را دو قسمت کنیم دو کلوخ به‌دست می‌آید (نعیما، ۱۳۷۶).

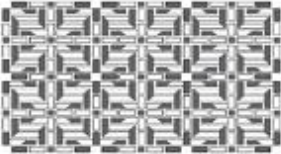
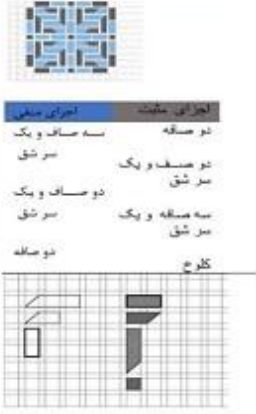
جدول ۱. ساختار اجزای اجر. مأخذ: نگارندگان طراحی در نرم‌افزار اتوکد با اقتباس از (نعیما، ۱۳۷۶)

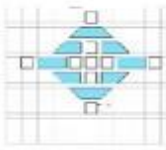
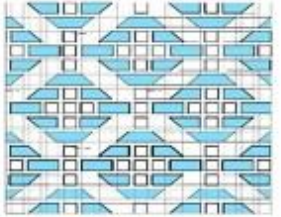

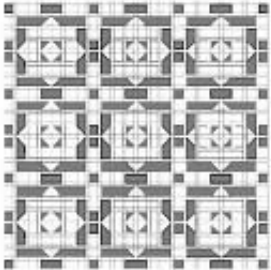

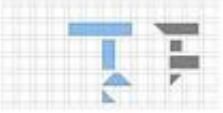
جداول ۲. تحلیل اجزا و نوع نقوش در سردرهای تزئینات ورودی بافت مرکزی اهواز. نگارندگان، ۱۴۰۱

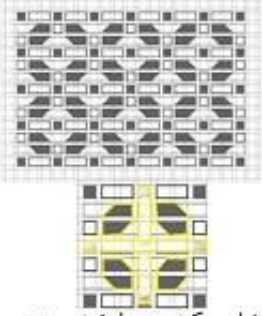

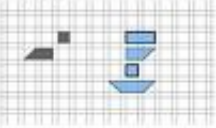
تصویر	الگوجزیی بر اساس یک مدل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
	(چهار پر مورب)		
	نوع تزئین	مصالح	رنگ
	اجرکاری خوون چینی	اجر	نخودی

تصویر	الگوجزیی بر اساس یک مدل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
		مربع چهار پر راسته و مربع چرخان	
	نوع تزئین	مصالح	رنگ
	اجرکاری خوون چینی	اجر	نخودی - خاکی

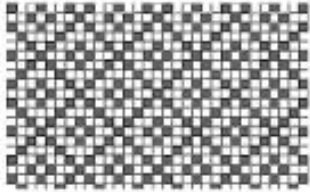

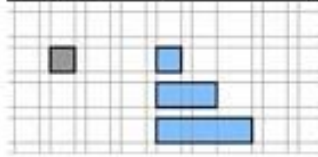
تصویر	الگوژیی بر اساس یک مدل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
			اجزای مثبت اجزای منفی دو صافه سه صاف و یک سر شق دو صاف و یک سر شق دو صاف و یک سر شق سه صافه و یک سر شق دو صاف کلرچ
خانه خیاهان سیروس	نوع تزئین	مصالح	رنگ
	اجرکاری خوون چینی	آجر	نخودی-خاکی

تصویر	الگوژیی بر اساس یک گل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
			اجزای مثبت اجزای منفی دو صافه دو صاف و یک سر شق سه صافه و دو سر شق کلرچ
خانه خیا بان شهید کیوان	نوع تزئین	مصالح	رنگ
	اجرکاری خوون چینی	آجر	آبی

تصویر	الگوجزئی بر اساس یک مدل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
خانه خیابان نادری		ترکیب هشت و پیلی یا شمشه هشت پر و چلیپا	اجزای هشت: سه صاف و یک، ابرش، کرخ، دو صاف، دو صاف و دو سر، شق، قناس، اجزای پیلی: چهار صاف، دو صاف، شق، قناس
نوع تزئین	مصالح	رنگ	
اجرکاری خوون چینی	آجر	نخودی-خاکی	

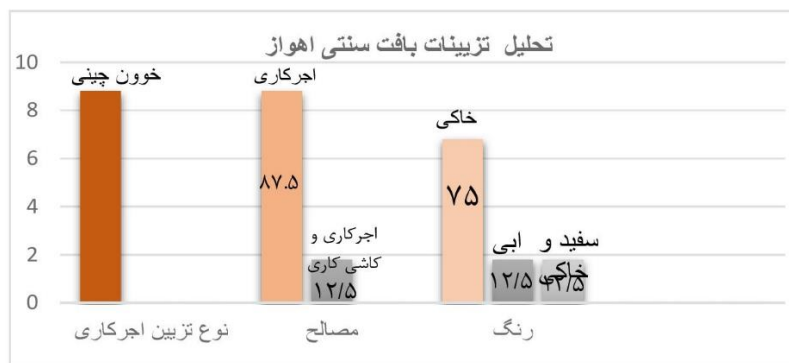
تصویر	الگوجزئی بر اساس یک مدل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
خانه قزلباش		شش ضلعی کشیده یا شش بندی و چلیپا بر زمینه مربع	اجزای هشت: کرخ، اجزای پیلی: دو صاف، دو صاف و یک سر شق، شق، سه صاف و دو سر شق
نوع تزئین	مصالح	رنگ	
اجرکاری خوون چینی	آجر	نخودی-خاکی	

تصویر	الگوجزیی بر اساس یک گل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده
خانه خیابان کتانباف			مربع چهار بر راسته بازو بند
نوع تزئین	مصالح	رنگ	
آجرکاری خوون چینی	آجرکاری . کاشی کاری	نخودی و سفید	

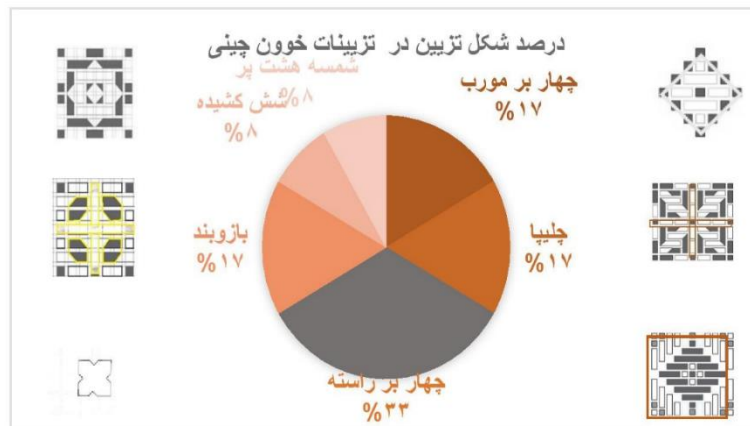
تصویر	الگوجزیی بر اساس یک گل واحد بر روی شبکه مدولار	ترکیب الگو و عناصر تزئین	ترکیب تزئینات زمینه و گره و نام اجزای خرد شده								
خیابان سیروس			<table border="1" data-bbox="167 1456 486 1680"> <thead> <tr> <th>اجزای مثبت</th> <th>اجزای منفی</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>کلوخ</td> <td>کلوخ</td> </tr> <tr> <td>دو صافه</td> <td></td> </tr> <tr> <td>سه صافه</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	اجزای مثبت	اجزای منفی	کلوخ	کلوخ	دو صافه		سه صافه	
اجزای مثبت	اجزای منفی										
کلوخ	کلوخ										
دو صافه											
سه صافه											
نوع تزئین	مصالح	رنگ									
آجرکاری خوون چینی	آجر	نخودی خاکی									

باتوجه به نمودار ذیل برای سؤال اول پژوهش این امر را اثبات می‌کند که استفاده از کاشی کاری در بناهای بافت سنتی معمول نبوده و باتوجه به اینکه آجر مورد استفاده بوده و علاوه بر بحث اقلیمی در مقاله دکتر تابان با عنوان تأثیر اقلیم بر شکل تزئینات معماری باتکیه بر تحلیل میزان سایه‌اندازی (تابان پور و همکاران، ۱۳۹۱). تزئینات باعث می‌شود که تا میان آجرها سایه ایجاد شود و بخشی از دیوار خنک بماند به کیفیت بصری محیط نیز افزوده و تعلق مکانی را افزایش می‌دهد آجر مورد استفاده در بناهای اهواز احتمالاً در محل تهیه می‌شده است، زیرا علاوه بر استعداد خاک برای پخت آجر و جو داشته است و براساس نگاهی گذرا درمیابیم در فعالیت‌های شهر اهواز در زمینه استفاده از مصالح بیش از گرایش‌های زیباشناسانه اولویت‌بندی عملکردگرایانه بوده است و استفاده از کاشی در مقیاس وسیع معمول نبوده است (مجتهدزاده و نام‌آور، ۱۳۹۴).

نمونه‌های کاشی کاری در بناهای مسکونی در خانه‌های بانک ملی و دانشکده سه‌گوش با تزئینات هندسی در بافت امانیه دیده می‌شود و بناهای تجاری هتل سنتی قو، گرمابه اسلامی با تزئینات حیوانی و گیاهی در خیابان نادری و بافت سنتی اهواز با نقوش گیاهی و جانوری شامل طاووس و گل‌ها شاه‌عباسی و... بر جداره‌های نما به‌ندرت دیده می‌شود. استفاده از آجر نوعی انتزاع فرمی و خلاصه‌گرایی نیز در بنا به‌وجود آورده است. استفاده از آجر البته به‌معنای افت کیفیت و... نیست بلکه در پاره‌های موارد به غنا و خلوصی منحصر به فرد در بنا انجامیده است. این تحلیل نشان می‌دهد تزئینات خوون‌چینی که در بافت مرکزی مورد توجه بوده است، چهار برراسته و چلیپا و چهارپر مورب و بازوبند به ترتیب در بین این ۸ خانه بیشترین شکل تزئین را به خود اختصاص داده است و از لحاظ رنگ خاکی و مصالح اجرایی بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است. (نگارندگان، ۱۴۰۱)

نمودار ۱ تحلیل درصد نوع مصالح، رنگ و نوع تزئینات آجرکاری. مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

نمودار ۲. دوم درصد شکل تزئینات خورون چینی سردر ورودی بافت سنتی اهواز. مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

۵. رابطه تزئینات و حس تعلق مکان

هر فضا دارای معانی و محتوایی است که جنبه‌های متفاوتی را دربر می‌گیرد، معنا می‌تواند فرهنگ، مذهب و نماد و زیبایی یک ملت را به مخاطب بفهماند و باعث غنای حسی و خاطره‌انگیزی شود (نقی زاده، ۱۳۸۶). خانه ایرانی جایگاه نمایش هنر مردمی بوده است که زیباترین و پرمعناترین اشکال و طرح‌ها را در خود جای داده است و تأکید فرد در یک مکان با شناخت مکان به‌عنوان گسترش خویش و حس مالکیت مکان یا سرمایه‌گذاری در مکان به معنی بعد عملکردی ارتباط پیدا می‌کند (جوان فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰). هنر اسلامی شکل‌های طبیعی را به فرمول‌های انتزاعی مبدل کرده است و ویژگی رازگونه به آن‌ها بخشید نقوش همچون باغ بهشتی به روح آدمی نشاط می‌بخشد. (مهدی‌نژاد و گودرزی، ۱۳۹۳).

خانه ایرانی علاوه بر زیبایی ظاهری و ویژگی اقلیمی و تزئیناتش حس پیوستگی افراد و بنا را پرورش می‌دهد. انسان به‌وسیله نظام‌های ادراک حواس معانی را از محیط دریافت می‌کند از طریق پیش‌آموخته‌هایی که در عرف فرهنگی در جامعه وجود داشته است به‌وسیله دریافت معانی محیط و به شناخت محیط منجر می‌شود و این معنایی که از محیط دریافت می‌کند به آموخته‌های شخصی فرد و یا باورهای اجتماعی بستگی دارد فضاهایی که گرد تاریخی بر آن‌ها نشسته است و مکان شدند همانند بناهای سنتی به نظر حس مکان دارند؛ زیرا انسان به فانی بودن خودآگاه است و ماندگار در طول تاریخ جست‌وجو می‌کند آثار تاریخی به انسان نشان می‌دهد که انسان‌هایی با آن مکان پیوند داشته‌اند و قدمت بنا به‌عنوان نمادی از ارتباط انسان با آن مکان و خلق مکان‌بودگی و مکان‌شدگی است (شاه‌چراغی و بندرآبادی، ۱۳۹۹). یکی از مهم‌ترین عوامل هویتی دهنده محیط مبانی اعتقادی و جهان‌بینی جامعه است و با لحاظ نمودن ارزش‌های برخاسته از جهان‌بینی و فرهنگ جامعه در طراحی مکان در معماری سنتی هویت معنوی و اعتقادی خویش را به نمایش می‌گذاشت. این باعث می‌شود با مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشته باشد. اساساً حس

مکان ترکیبی از معانی و نماد و کیفیت‌هایی است که از فضا ادراک می‌کند و آن‌ها را رمزگشایی می‌کند و خود عوامل ایجاد حس مکان است و با تجارب گذشته انسان نقش پررنگی دارد. در این حالت نمادهای مکان محترم و آنچه برای مکان رخ می‌دهد برای فرد نیز مهم است که تعلق به مکان در فرد به وجود می‌آورد (نقره‌کار و علی‌الحسابی، ۱۳۹۶). از آنجاکه تزئینات ایرانی - اسلامی از روح اسلامی و آداب معنوی به صورت یکپارچه کلیتی خوانا را برای فضا به وجود می‌آورد با نظم و تعادل نه تنها آسفتگی به روح مخاطب القا نمی‌کند بلکه موجب آرامش روحی او می‌شود تعلق افراد در گذشته به معماری و ویژگی هنری و تزئینی بیشتر از زمان حاضر بوده است لذا هنر سنتی، به این جهت مایه جاودانگی است هم از صفات فعل خداوند است و هم در طبیعت مشاهده می‌شود و این صفات بیشتر جنبه عقلانی دارند تا بومی و سنتی لذا معماری ایرانی اسلامی مظهری از معماری جاودانه است. موضوع توأم و جاودانگی یک اثر که الکساندر در کتاب راز جاودانگی به آن اشاره می‌کند برای رسیدن به میراث هنری ماندگار و اصیل و مکان‌های زنده و جاودانه، شناخت زندگی شرط لازم است و معمار باید مکانی طراحی کند که به مطلوبیت نزدیک شود و ریشه در بستر فراتاریخی نامحدودی از عالم پیدایش تا قیامت داشته است (نقره‌کار و همکاران، ۱۳۸۸). در نتیجه داشتن چنین اعتقادی است که اثر هنرمند، ماندگار می‌شود؛ ماهیت فردی ندارد، قید زمان نمی‌پذیرد و با اتصال به زیبایی حقیقی هرگز کهنه نمی‌شود و گرد فراموشی بر آن نمی‌نشیند، زیرا اساساً به ذات باری تعالی می‌اندیشد.

مصالح به کار گرفته شده در معماری سنتی بنا بر ملاحظات بومی و اقتصادی و ... بر برپایی اثر متنوع شده‌اند هر یک از مصالح به کمک راهکارهای گزینش شده توسط معماران توسط نور با ایجاد سایه‌روشن‌ها صورت‌های شکلی متفاوت را ارائه می‌دهد و حس و ادراک مشترک از کنش ماده‌زدایی را و نشان نور و تاریکی را القا می‌کند باعث کیفیت مطلوب و احساس خوشایندی نسبت به مکان و حس زیبایی بصری و ادراک خاص فضا و ارزش‌بندی نسبت به مکان می‌شود (ماهوش، ۱۳۹۳). نقوش تزئینی آجرکاری به دلیل خلوص ذاتی‌اش در تمام سطوح بنا می‌تواند نقطه اوج یک طرح تلقی می‌شود از یک سو تمایل طراح را در انتخابش نشان می‌دهد و از طرف دیگر فضایی باوقار و ساکت و استوار می‌آفریند و روح زاهدانه‌ای بر آن حکم فرماست که آجر اعتبار می‌یابد از طرفی یک ماده تمامی سخن خود را به منصف ظهور می‌نشانند (نویسی و حاجی قاسمی، ۱۳۹۹). طبق کتاب محاط در محیط این باعث می‌شود یک فضا به مکان تبدیل شود؛ زیرا با مفاهیم عمیق پیوند خورده است. انسان با درک زیبایی محیط و دریافت معانی محیط که به تجربه مکان ختم می‌شود که به تجربه زیبایی از محیط و در حقیقت تحسین معنای آن است که ژرفا پیدا می‌کند. آرایه‌های معماری از سوئی ذهن بیننده را به زیبایی صوری و ظاهر نقش‌ها و نوع کاربردی فضاهای بنایی که نقش و نگارها بر دیوارهای آن نشسته، فرامی‌خوانند و از سوی دیگر دیدگاه بیننده را به قلمرو و راز و رمزهای فرهنگی و دینی پوشیده در مفاهیم نقش‌ها می‌کشایند (بلبلیان و همکاران، ۱۳۹۰).

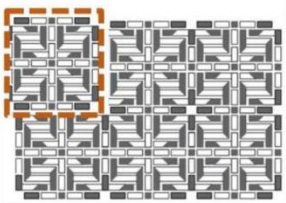
با دریافت مفاهیم نمادی نقش و نگاره‌ها در معماری تزئینی و ریشه‌یابی آن‌ها می‌توان به شناخت ذهن و اندیشه معماران و در نتیجه به فرهنگ مردم و جهان‌بینی و آرمان‌های آنان دست‌یافت ایجاد عمق از طریق آرایه‌های حجمی و برجسته و نیز برانگیختگی ناشی از سطوح سرشار از طرح‌های انتزاعی بیانگر این نکته است که نقش آرایه‌ها در معماری

قدیم ایران فراتر از تعریف تزئینات به‌عنوان لایه پوشاننده صرفاً زیبایی‌بخش است و نقش مؤثر آن به میزانی است که یکی از شناسه‌های این معماری در تعریف مکان به شمار می‌رود (ماهوش، ۱۳۹۳). این جهان‌بینی و فرهنگ از طریق معنای تزئینات یک نوع نماد تصویری تلقی می‌شوند که از نظر معنایی با ارزش‌ها و نظام‌های معنایی نمادین مردم مشترک و هماهنگ است و بنا را همچون مجموعه‌ای متحد مطابق با تفکر دینی جلوه‌گر می‌سازد؛ در این صورت مکان ریشه‌دار تجربه می‌شود و لایه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی با آمیخته‌شدن با مفاهیم و معانی و ارتباط عمیق فرد با محیط می‌شود و نوعی هم‌ذات‌پنداری بین خود و مکان احساس می‌کند و با حضور انسان در آن مکان سنتی و ادراک تمام محسوسات باعث افزایش تعلق خاطر می‌شود. فرهنگی بودن تعلق مکان به معنای این است که در اکثر افراد تجزیه و تحلیل فضا به صورت نماد مشترک فرهنگی قابل تجربه است در واقع افراد مکان‌ها را به خصوصیات فرهنگی ربط می‌دهند به گونه‌ای که یک فضا می‌تواند محرک تجربه انسان و یادآور مفاهیم و معانی فرهنگی باشد و این حس به موازات تزئینات که می‌تواند به‌عنوان یک نام در معرض دید ناظر بوده موجب تداعی خاطره از فرهنگ سنتی برای شهروندان تأثیر چشمگیری داشته باشد.

جدول ۳. واکاوی مؤلفه‌های حس تعلق مکانی در تزئینات خوون چینی از نقطه نظر مؤلفه ادراکی شناختی. مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

واکاوی مؤلفه های حس تعلق مکانی در تزئینات خوون چینی		تأثیر مؤلفه ها در ارتباط با تزئینات	معیار ارزیابی	مؤلفه ادراکی - شناختی بعد معنایی و اعتقادی
تحلیل تزئینات خوون چینی با توجه به مؤلفه ها	واکاوی مؤلفه حس تعلق در تحقق محیط و مکان و تزئینات			
نمونه اصل نمادگرایی و معناگرایی در تزئینات خوون چینی سیر از ظاهر به باطن (حس جهت یابی و حرکت) در فضای پر آرایه انسان در حال سکون نقطه دید متحرک این بدان معنی است که حرکت ظاهری کمتر و امکان حرکت عمقی و باطنی بیشتر فراهم می شود (اشاره به نماد های مشترک و معانی از بطن فرهنگ و چها تبیینی) و نمونه دیگر این معنای عمیق در تزئینات که همان اصل سیر از ظاهر به باطن است خود آگاهی انسان در تزئینات خوون چینی در اصل سیر از ظاهر به باطن اصل خلوت گزینی نیز مطرح می شود هویت فردی و به موازات آن گسترش روابط با دیگران تاثیر دارد	القای معنا و نماد مشترک فرهنگی در بین افراد و محرک تجربه انسان و یاد آور معانی فرهنگی که با تفکر دینی آمیخته شده است (الگوی مشترک در ذهن) براساس تجربه خود از نشانه و... نقشی از مکان را در ذهن متصور می شود و مکان برای او معنادار می شود و افزایش تعلق و تجربه زیبایی می شود و همبستگی حواس و ادراک حاصل میشود و بر احساس رفتار افراد در محیط تاثیر می گذارند و در راستای حس مکان موثرند. شکل دادن به روایت با ارزش تمادین (خاطره و سنت نقش مهم در شکل گیری هویت مکانی) دارد تزئینات در هنر اسلامی یک اصل را دنبال می کنند هدف دار بودن تزئینات و اشاره به عالم باطن	نماد و نشانه		
نقوش آجرکاری خوون چینی (تک رنگی ها) با حضور نور ثقات ماده به لطافت ناشی از دربرگیرنده نور تبدیل می شود و نقش فعال در حضور بخشی نور را دارد و جان بخشی را تداعی می کند و با حرکت روی سطوح خوون چینی تجربه ای از ادراک (ماده از مکان تهی شده) و فضایی پویا سبک ایجاد می شود.	تابش نور با ایجاد سایه روشن ها متغیر احساس خوشایندی را نسبت به مکان در زمان به وجود می آورد و باعث افزایش ادراک و سرزندگی می شود (تغییر کیفیت نور)	حضور نور		
الگوی رویداد شاید بتوان در تزئینات سنتی همان تکرار یک هدف خاص که ریشه در فرهنگ و... دارد که همان کمال و ساحت معنا باشد از طرفی تکرار الگوها در ساختار اجر و کنار هم قرار گرفتن الگوها تزئینات خوون چینی که کلیت واحد رسیده نیز مشهود است و توجه به مرکز و اصل و البته نقش ها که ریشه در طبیعت دارند.	تکرار مستمر الگو زنده هویتی جاودانه به گفته الکساندر ایجاد می شود	ماندگاری و جاودانی		

جدول ۴. واکاوی مؤلفه‌های حس تعلق مکانی در تزئینات خوون چینی از نقطه نظر مؤلفه ادراکی شناختی (بعد اجتماعی) مأخذ: نگارندگان.

واکاوی مؤلفه‌های حس تعلق مکانی در تزئینات خوون چینی		معیار ارزیابی	مؤلفه ادراکی - شناختی بعد اجتماعی و فرهنگی
تجزیه و تحلیل تزئینات خوون چینی با توجه به مؤلفه‌ها	واکاوی مؤلفه حس تعلق در تحقق محیط و مکان و تزئینات		
در این شکل خوون چینی با توجه به عنصر چلیپا که یکی از اشکال متداول ترین در بناهای اهواز را دارد این عنصر نمادین در ذهن بیننده به عنوان تکرار مستمر یک الگو می باشد و در باور و فرهنگ ما نهادینه شده و مظهر چهارجهت اصلی و جلوه از طبیعت و صفات خداوند است	معانی به باورهای اجتماعی و اموخته شخصی افراد بستگی دارد(معانی مشترک در هر فرهنگ) درک معانی و شناخت از محیط افزایش تعلق مکانی و حس مکانی را به وجود می آورد معنا باعث خاطره انگیزی و غنای حسی فضا می گردد و با افزایش حس تعلق ارتباط دارد	معنادار بودن محیط برای انسان	
پدیده‌ها در عین داشتن هویتی مستقل به هم وابسته اند نه به معنی وابستگی علت و معلول بلکه برای دستیابی به یک هدف استقلال نقش‌ها از زمینه اما در کل مجموعه طبق تصویر معنای خود را از دست نمی دهد.	تزئینات در جداره‌های شهری علاوه بر اینکه در طرح کلی متفاوت هستند و در بعضی موارد به ندرت در رنگ می توانند هویت فردی خود را کسب کنند ولی در کلیات با دیگر طرح‌ها تطابق داشته باشند و هویت جمعی می شوند هویت بومی گونه‌ای از هویت جمعی است و هویت به عنوان احساس تعلق و این همانی با محیط در نظر گرفته شده است	هویت فردی و جمعی	

جدول ۵. واکاوی مؤلفه‌های حس تعلق مکانی در تزئینات خورون چینی از نقطه نظر مؤلفه کالبد (بعد شکلی و فرمی) مأخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱

تحلیل تزئینات خورون چینی با توجه به مؤلفه‌ها	واکاوی مؤلفه حس تعلق در تحقق محیط و مکان و تزئینات	تأثیرمؤلفه‌ها در ارتباط با تزئینات	معیار ارزیابی حس تعلق مکانی	مؤلفه کالبدی بعد شکلی و فرمی و زیبایی‌شناسی
خرد شدن اجر به بندک، کلوخ، نیمه و .. وحدت در ابعاد و اندازه در تزئینات باعث (زیبایی شناسی بصری و نمادین می شود شکل تزئین خورون چینی براساس چلیپا و شش ضلعی کشیده زیبایی شناسی بصری و معنایی در بیننده به وجود می آورد.	اطلاعات زیباشناختی ذهن و روان ما را مخاطب قرار داده در ما احساس رضایتمندی و شادی به وجود می آورد تذکر این نکته حایز اهمیت است . علاوه بر زیبایی صوری تزئینات ایرانی برای بیان فضای قدسی است سوق دادن ماده به ساحت معنا هدف اصلی تزئینات در معماری ایرانی	تناسبات و مقیاس و شکل تزئین	زیباشناسی بصری (تکرار تنوع و ریتم و تکرار تناسبات و ...	
ریتم و تکرار که به صورت هماهنگ صورت گرفته است و در اجزای بیانگر ذکر و سلوک است . (حس آرامش در مخاطب).	ارتباط روح و روان انسان در فضایی برگرفته از نظم طبیعی و تکرار الگو باعث می شود از اضطراب رها شده و به آرامش برسد و افزایش کیفیت مطلوب محیط و تعلق خاطر به آن و ضمن سبک کردن سطوح و منقش نمودن آن ایجاد فضایی لطیف به جداره‌ها هماهنگی و وحدت بخش نیز می باشد و باعث زیبایی بصری نیز می شود.	تکرار در اجزای خورون		
در تزئینات خورون چینی وحدت در کل مجموعه به چشم میخورد برای رسیدن به یک هدف کمال. آجر مربع شکل را نصف کنیم، اجر نیمه به دست می آید که خود پایه و اساس خرد شدن را تشکیل می دهد و تنوع خورد شدن آجر برای رسیدن به کل واحد	تجربه زیبایی در محیط و تزئینات تصویر با ایجاد تنوع در اجزا و تشکیل کلیت واحد و تقارن و .. حس آرامش و سرزندگی را ایجاد می کند الگوهای زنده به واسطه کثرت الگو کل منسجم می شود و زنده و شاداب تر است هر الگو خودبان و پایدار است.	تنوع در اجزای خورون چینی و تشکیل کل واحد		

جدول ۶. واکاوی مؤلفه‌های حس تعلق مکانی در تزئینات خورون چینی از نقطه نظر مؤلفه کالبد (خوانایی) مأخذ:
نگارندگان، ۱۴۰۱

معیار ارزیابی حس تعلق مکانی	تائیرمؤلفه‌ها در ارتباط با تزئینات	واکاوی مؤلفه حس تعلق در تحقق محیط و مکان و تزئینات	تحلیل تزئینات خورون چینی با توجه به مؤلفه‌ها
مؤلفه کالبدی	خوانایی و تشخیص	ارتباط صحیح شهروندان از طریق عناصر نمادی کالبدی به تشخیص هویت مکان کمک کرده به عنوان نشانه به علت ارتباط صحیح و عمیق و برجسته کردن ورودی و ایجاد تمایز بصری با مخاطب به دلیل تشخیص از واحد های همجوار و ایجاد تمایز محیطی و ارتباط درون و برون به ایجاد حس تعلق می پردازد و به عنوان واسطه بصری در ایجاد ارتباط ذهنی بین استفاده کنندگان.	تزئینات خورون در بافت سنتی به عنوان نشانه و نماد خاص فرهنگ بومی خوزستان است که به وضوح قابل تشخیص است و نحوی از زندگی را تعریف می کنند
بعد شکلی و فرمی و زیباشناسی	تشخیص در بافت	ارزش بصری و خوانش یکسان و مستقل از هر جهت در اجزای تزئینات خورون هم جواری شکلی همچون چرخش شکل الگو در همه جهات یک معنی و شکل را ارائه می دهد.	ارزش بصری و خوانش یکسان و مستقل از هر جهت در اجزای تزئینات خورون هم جواری شکلی همچون چرخش شکل الگو در همه جهات یک معنی و شکل را ارائه می دهد.

نتیجه گیری

تعلق به مکان چیزی بیش از تجربه عاطفی و شناختی بوده و عقاید فرهنگی مرتبط کننده افراد به مکان است. فرهنگی بودن تعلق مکان به معنای این است که در اکثر افراد تجزیه و تحلیل فضا به صورت نماد مشترک فرهنگی قابل تجربه است. آنچه یک فضا را به یک مکان ارتقا می دهد آمیخته شدن آن با مفاهیم عمیق و حاصل معانی است که در طول زمان گسترش و ژرفا پیدا می کند و مکان در این صورت ریشه دار تجربه می شود و لایه های اجتماعی و فرهنگی را در برمی گیرد. معمار سنتی باید بنایی می ساخت که پیام فرهنگی داشته باشد، چراکه هدف ایجاد محیطی برای تکامل انسان بوده است بتواند به سوی کمال صعود کند این پیام را در محیط و خانه خود با زبانی ماندگار و مشترک که قادر به دیدن آن هستند. بخشی از این مفاهیم را با تزئینات بیان می کند. در تزئینات خورون چینی بافت سنتی اهواز با توجه به جداول ارائه شده در قسمت تطبیق مؤلفه های تزئینات با حس تعلق مکانی هماهنگی قابل توجه وجود دارد معانی برگرفته از هنر بومی و فرهنگ منطقه بوده که از تصویر ذهنی و گونه شناسی که به واسطه ریشه دار بودن احیای انسان، ایجاد آسایش، حس صمیمیت، راحتی در مکان در گذشته و حال به وجود آمده است، زیرا با تمام وجود این تفکر را درک کرده آن را در قالب هنر خود نمایش داده و براساس حضور، معانی و حس مکان شخص را به گونه ای با محیط

پیوند می‌دهد که فهم و احساس انسان با زمینه معنایی محیط به یکپارچگی می‌رسد تزئینات خوون‌چینی اهواز نقش اساسی در وحدت جداره‌های شهری بازی می‌کردند و به بهترین نحو می‌توانند بیانگر روح عمیق فرهنگ ایرانی - اسلامی بوده و پیام هویت‌بخش آن را به بناها و جداره‌های شهری منتقل کنند. تزئینات جداره‌ها بر زیبایی گذر نیز می‌افزود و با ایجاد سایه‌روشن‌هایی در بر روی دیوار کاربرد اقلیمی نیز داشته است، زیرا اساساً هویت به‌واسطه ایجاد تداعی خاطره عمومی در شهروندان تعلق خاطر و وابستگی را نزد آن‌ها فراهم کرده است. معماری سنتی - بومی اهواز طبیعت و مؤلفه فرهنگ را در حالت کلی به خود جای‌داده و در نفس معماری بومی دو پیوند اساسی را محترم می‌شمارد. باتوجه‌به جداول تطبیقی ارائه‌شده در این راستا پیوند با مؤلفه اجتماعی (ادراکی - شناختی) که با سلسله ارزش‌های و رفتار فرهنگی و بُعد معنایی و اعتقادی پیوند دارد. همچنین از نقطه‌نظر کالبدی و زیباشناسی تزئینات خوون‌چینی تطبیق داده شده است. این داده‌ها هم ابزار کاربردی هستند و هم معنایی و فکری. مصالح آجر در شهر اهواز در بخش سنتی بیشترین کاربرد را به خود اختصاص داده است در این زمینه می‌توان گفت معجزه مرموز تزئینات آجر که از خاک درست و پخته‌شده احساس ما را برمی‌انگیزد، زیرا به گفته الکساندر در کتاب راز جاودانه بین طبیعت و ذهن انسان رابطه عمیقی وجود دارد از خصلت طبیعت برآمده است و الگوی رویداد در هر فرهنگ باتوجه‌به عناصر کالبدی که در آن مکان و باتوجه‌به فرهنگ آن منطقه اتخاذ می‌شده است. خصلت آجر همانند این اصل است سازگار بودن با خود، همانند انسانی که با خودسازگار است لذا اصیل است. بحث هندسه تزئینات خوون‌چینی نیز که به فضای قدسی دلالت دارد که از حکمت نشئت‌گرفته نیز از این اصل پیروی می‌کند و مسیر رشد و تکامل معنوی را سیر می‌کند و از عالم طبیعت تجلی می‌یابد که هندسه طبیعت بهترین سرچشمه فیاض و الهام‌بخش است درواقع انسان را از درون خود بیرون کرده و به تماشای خود وامی‌دارند. تزئینات خوون‌چینی معنای ذهنی و بُعد فرهنگی دارند و در قاب‌بندی جداره‌ها از یک‌طرف ارائه تصویر زیبا برای رهگذران از بُعد دیگر به‌صورت نمادین در ذهن انسان تداعی‌گر نام خداوند است و برخی از نقوش دلالت بر مفاهیم خاص دارد. درواقع شکل ظاهری به‌واسطه الگوی ذهنی در مورد ویژگی‌های فضای قدسی و به‌عنوان نشانه و نماد فرهنگی معانی از محیط دریافت می‌شود از طریق پیش‌آموخته‌هایی که در عرف و تفکر دینی جامعه وجود داشته است، به شناخت محیط منجر می‌شود و از آنجاکه گرد تاریخ (زمان) بر آن‌ها نشسته به نظر حس تعلق مکان‌دارند.

منابع و مآخذ:

کتاب‌ها

- ادوارد، رلف. (۱۳۹۰). مکان و حس لامکان. تهران: مترجم.
- براند رابرت، هیلن. (۱۳۸۶). معماری اسلامی. مترجم: ایرج اعتصام. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- بهزادپور، محمد. (۱۳۹۹). مکان و لامکان. تهران: طحان گستر.
- پاکباز، رویین. (۱۳۸۳). دایره‌المعارف هنر. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- پاکدامن، آرزو. (۱۳۹۲). آموزه‌های معماری ایرانی. تهران: سیمای دانش.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۵). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۹۳). الفبای روان‌شناسی محیط برای طراحان. تهران: آرمان شهر.
- تریلینگ، جیمز. (۱۳۹۴). زبان تزئین. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دادور، ابوالقاسم؛ دالایی، زاده. (۱۳۹۵). مبانی نظری هنرهای سنتی. تهران: مرکب سپید.
- رلف، ادوارد. (۱۳۹۷). مکان و بی‌مکان. مترجم: نقصان محمدی، محمدرضا، ماندگاری، کاظم، زهیرمتکی، تهران: انتشارات آرمان شهر.
- رلف، ادوارد. (۱۳۹۹). مکان و لامکان. مترجم: محمد بهزادپور، فریده حسن‌پور، تهران: انتشارات طحان.
- شاه‌چراغی، آزاده؛ بندرآبادی، علیرضا. (۱۳۹۹). محاط در محیط کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی. تهران: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی.
- طباطبایی، ملک. (۱۳۹۰). جداره‌های شهری و نقش آن‌ها در کیفیت محیط. تهران: آرمان شهر.
- عبدالحمید، نقره. (۱۳۹۴). برداشتی از حکمت اسلامی در هنر و معماری. تهران: کتاب فکر نو.
- علوی، مهدی. (۱۳۹۰). کاشی. تهران: جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.
- فرهنگ فارسی معین. (۱۳۸۶). تهران: پارس نوین.
- گودرزی، مرتضی. (۱۳۸۲). معماری مدرن از ۱۹۰۰. تهران: انتشارات سمت.
- ماهرالنقش، محمود. (۱۳۸۱). میراث آجرکاری ایران. تهران: سروش.
- ماهوش، مریم. (۱۳۹۳). نور در معماری قدیم ایران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- مجتهدزاده، روح‌الله؛ نام‌آور، زهرا. (۱۳۹۴). در جست‌وجوی هویت شهر اهواز. تهران: انتشاران راه و مسکن و شهرسازی.
- معین، محمد. (۱۳۸۶). فرهنگ فارسی معین. تهران: پارس نوین.
- مکی‌نژاد، مهدی. (۱۳۸۷). تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی (تزیینات معماری). تهران: سازمان سمت.
- نصر، سید حسین. (۱۳۹۴). هنر و معنویت اسلامی. تهران: حکمت.
- نعیما، غلامرضا. (۱۳۷۶). دزفول شهر آجر. تهران: سازمان میراث‌فرهنگی کشور.
- نقره‌کار، عبدالحمید؛ علی‌الحسابی، مهران. (۱۳۹۶). تحقق‌پذیری هویت در معماری و شهرسازی. تهران: فکر نو.
- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۶). ادراک زیبایی و هویت شهر (در پرتو تفکر اسلامی). اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- نوابی، کامبیز؛ حاج‌قاسمی، کامبیز. (۱۳۹۹). خشت و خیال شرح معماری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سروش.
- هالیس، ادوارد. (۱۴۰۰). چگونه جایی را خانه خود کنیم؟ تهران: نشر هنوز.

مقالات

- آبادی، جمشید؛ حبیبی، داوود؛ رحمانی، ابوالفضل؛ کسالایی، افسانه و افتخاری، یوسف. (۱۳۹۷). «کنکاشی پیرامون مؤلفه اثرگذار در ایجاد حس تعلق مکان در فضاهای شهری با تأکید بر مؤلفه‌های کالبدی». پژوهش‌های مکانی - فضایی ۶۸-۸۰.
- امجد، مرجان؛ مظفر، فرهنگ؛ طغیانی، شیرین و قاسمی، وحید. (۱۴۰۱). «نقش مادی‌ها در شکل‌گیری حس تعلق به مکان ساکنان هم‌جوار آن». فصلنامه علمی و مرمت معماری ایران، ۱۲، ۱۳۶-۱۱۹.
- انصاری، مجتبی. (۱۳۸۱). «تزیین در معماری و هنر ایران با تأکید بر مساجد دوره اسلامی با تأکید بر مساجد». مدرس هنر، دوره اول، ۷۳-۵۹.
- بلیلیان، یدا؛ ستارزاده، داریوش؛ خورشیدیان، ساناز و نوری، مریم. (۱۳۹۰). «بررسی ویژگی‌های هندسی گره‌ها در تزیین‌های اسلامی از دیدگاه فراکتال». فصلنامه علمی-پژوهشی شهر ایرانی-اسلامی، ۸۵.
- تابان، محسن؛ پورجعفر، بمانیان، محمدرضا و حیدری، شاهین. (۱۳۹۰). «تأثیر اقلیم بر شکل تزیینات معماری باتکیه بر تحلیل میزان سایه‌اندازی نقش جهان». مطالعات نظری و فناوری‌های نوین معماری و شهرسازی، دوره ۲، شماره ۲، ۹۰-۷۹.
- جوادی، شهره. (۱۳۸۴). «تزیین عنصر اصلی در زیباشناسی هنر ایرانی». باغ نظر، ۵۳، ۱.

- جوان فروزنده، علی؛ مطلبی، قاسم. (۱۳۹۰). «مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل شکل‌دهنده آن». هویت شهر، ۱، ۲۷-۳۷.
- حبیبیان، بهار؛ حانمی‌نژاد، حسین. (۱۳۹۹). «تبیین اثرپذیری سرزندگی محله‌های شهری از ابعاد دل‌بستگی مکانی نمونه مورد مطالعه: شهر اهواز». برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۳، ۱۷۹-۱۵۲.
- حق‌پرست، فرزین؛ آصفی، مازیار و ابی‌زاده، الناز. (۱۳۹۸). «تأثیر مؤلفه‌های هویت مکان بر حس تعلق به مکان، مطالعه بازار تاریخی تبریز». فصل‌نامه تحقیقات جغرافیا، ۳، ۳۱۲-۳۰۳.
- حیدری، علی‌اکبر؛ مطلبی، قاسم و نگین تاجی، فروغ. (۱۳۹۳). «تعلق به مکان در خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی امروزی». نشریه هنرهای زیبا نشریه هنرهای زیبا، ۴، ۸۶-۷۵.
- رضالو، رضا؛ آیرملو، یحیی و آقاجانی، اسدالله. (۱۳۹۲). «مطالعه سیر تحول نقوش چلیپایی در تزئینات معماری دوره اسلامی ایران و زیباشناسی و نمادشناسی آن». هنرهای زیبا، هنرهای تجسمی، ۴، ۲۴-۵.
- زرگزاده دزفولی، مجتبی؛ لاری بقال، کیانوش؛ سالاری، نجمه و بابایی مراد، مهناز. (۱۳۹۵). «خوون چینی، تکامل و تناسب ابعاد آجر در نماسازی‌های آثار معماری دزفول». مطالعات معماری ایرانی، ۹، ۶۵-۴۸.
- سرگزی، محمدعلی. (۱۳۹۲). «نشانه‌شناسی نقوش و تزئینات معماری اسلامی ایران». نقش‌مایه، دوره ۵، ۱۶، ۴۵-۴۲.
- صحافی اصل، پریسا؛ آیت‌اللهی، حبیب‌الله. (۱۳۹۰). «بررسی تداوم عناصر تزئینی معماری ایران باستان در معماری دوران اسلامی ایران تا پایان دوره صفوی». فصل‌نامه نگره، (۱۹)، ۶۳-۷۹.
- صفرنژاد، مهسا؛ کریمی آذری، امیررضا و غلامعلی‌زاده، حمزه. (۱۳۹۵). «شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر ارتقای هویت شهر و افزایش حس تعلق شهروندان در طراحی بناهای اداری فرهنگی (مطالعه موردی: شهر رشت)». فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۹، شماره ۴، ۳۲-۱.
- طلایی، مریم؛ انصاری، مجتبی و درج‌ور، فاطمه. (۱۳۹۸). «نقش تزئینات در بازیابی هویت ایرانی-اسلامی در جداره‌های شهری، مورد مطالعاتی: راسته تاریخی بالا و پایین خیابان شهر مشهد آرمان‌شهر». فصل‌نامه آرمانشهر، دوره ۱۲، شماره ۲۹، ۱۱۲-۹۹.
- عباسی، زهرا. (۱۳۹۶). «معیارهای زیباشناسانه نما و بدنه مطلوب شهری با تأکید بر هویت بومی (نمونه موردی حدفاصل میدان مطهری تا تقاطع خیابان حجت شهر قم)». مدیریت شهری، ۱۶، ۴۷، ۲۷۶-۲۵۶.
- علوی‌نژاد، محسن؛ نادعلیان، احمد؛ کفشچیان، اصغر و شیرازی، علی‌اصغر. (۱۳۸۹). «مطالعه تطبیقی در کاربرد دو اصطلاح تزئینات معماری و دیوارنگاری در منابع اسلامی». فصل‌نامه علمی-پژوهشی نگره، ۱۵، ۵-۱۷.

- عنانهاد، محمود؛ غلامعلی زاده، حمزه و اسدی ملک جهان، فرزانه. (۱۳۹۸). «سنجش حس تعلق به مکان و حفظ هویت واحدهای مسکونی در محله شهری». پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۱۹، شماره ۱۹، ۷۳-۸۸.
- فلاح، محمدصادق. (۱۳۸۵). «مفهوم حس مکان و عوامل شکل‌دهنده آن». نشریه هنرهای زیبا، ۲۶، ۶۶-۵۷.
- کیانی، مصطفی. (۱۳۹۲). «جایگاه هنر آجرکاری تزئینی در معماری دوره پهلوی اول». نشریه هنرهای زیبا، ۱۸، ۱، ۱۵-۲۸.
- محرابی موقر، مهتاب. (۱۳۹۹). «نقش تزیینات در معماری سنتی در جهت ارتقا حس تعلق». پژوهش‌های مرمت و معماری اسلامی، ۴، ۳۲-۴۲.
- مطلبی، قاسم؛ فروزنده، علی جوان. (۱۳۸۸). «مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن». هویت شهر، ۵، ۲۷-۳۷.
- ممانی، حمید؛ یاری، فهیمه و حقیر، سعید. (۱۳۹۷). «مؤلفه‌های معماری ایرانی - اسلامی و نقش هویت‌بخش تزیینات». فصلنامه هنر و تمدن شرق، ۶، ۲۱، ۳۷-۴۴.
- مهدی‌نژاد مقدم، لاله؛ گودرزی، مصطفی. (۱۳۹۳). «محراب و نقوش به‌کاررفته در آن (دوره سلجوقی و ایلخانی)». نقش‌مایه، ۸، ۱۹، ۷-۱۸.
- نقره‌کار، عبدالحمید؛ حمزه‌نژاد، مهدی و فروزنده، آيسان. (۱۳۸۸). «راز جاودانگی آثار معماری تحلیلی بر نگرش‌های نوگرا و فرانوگرا و رویکردهای فراگیرتر». باغ نظر، ۶، ۱۲، ۳۱-۴۴.